

ЧАСОПИС «PRZEGLĄD WSZECHPOLSKI» (1895-1905) ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ПОГЛЯДІВ РОМАНА ДМОВСЬКОГО НА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

Досліджено особливості висвітлення українського питання Романом Дмовським на сторінках часопису «Przeгляд Wszepolski» (1895-1905), що був головним друкованим органом польської Національної ліги (з 1897 р. – Народно-демократичної партії). На сторінках журналу було опубліковано значну кількість статей Р. Дмовського, присвячених українській проблематиці, які не отримали всебічного та ґрунтовного висвітлення у вітчизняній історичній науці. Вивчена позиція головного лідера польських націонал-демократів щодо ролі і місця українського національного руху у визвольних змаганнях поляків. Подано загальну характеристику часопису «Przeгляд Wszepolski».

Ключові слова: Роман Дмовський, «Przeгляд Wszepolski», українське питання.

М. В. Зелінський,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
г. Николаев, Украина

ЖУРНАЛ «PRZEGLĄD WSZECHPOLSKI» (1895-1905) КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ВЗГЛЯДОВ РОМАНА ДМОВСКОГО НА УКРАИНСКИЙ ВОПРОС

Исследованы особенности освещения украинского вопроса Романом Дмовским на страницах журнала «Przeгляд Wszepolski» (1895-1905), который был главным печатным органом польской Национальной лиги (с 1897 г. – Народно-демократической партии). На страницах журнала было опубликовано значительное количество статей Р. Дмовского, посвященных украинской проблематике, которые не нашли всестороннего и подробного освещения в отечественной исторической науке. Изучена позиция главного лидера польских национал-демократов относительно роли и места украинского национального движения в освободительных борьбе поляков. Дана общая характеристика журнала «Przeгляд Wszepolski».

Ключевые слова: Роман Дмовский, «Przeгляд Wszepolski», украинский вопрос.

Maxim Zelinskiy,
Petro Mohyla Black Sea State University,
Mykolaiv, Ukraine

THE MAGAZINE «PRZEGLĄD WSZECHPOLSKI» (1895-1905) AS A SOURCE FOR STUDYING ROMAN DMOWSKI'S VIEWS ON THE UKRAINIAN QUESTION

The attitude of the representatives of the Polish National-Democratic movement to the Ukrainian question in the late 1800's and early 1900's remains a little-investigated problem in the history of Polish-Ukrainian relations.

In this regard periodicals and newspapers published by Polish nationalists during the period under study can be of much use in studying this problem, for they include a lot of document materials a researcher of Polish-Ukrainian relations may require. Przeгляд Wszepolski (1895-1905) is a magazine that holds a prominent place among the printed press of the Polish right-wing political groups of the time.

The first issue of Przeгляд Wszepolski (The All-Polish Review) appeared in Lviv in January 1895. The magazine remained the main periodical of the National League (Liga Narodowa) (since 1897 – the National-Democratic Party) for further ten years. Its declared key aim was to fight with a policy of Russification and Germanization of Polish territories. The magazine mainly represented in its pages the

national tradition of Polish social and political ideas and offered the detailed description of political problems and events all over the Polish territory in the period between 1895-1905.

This article deals with research and analysis of how particularly Roman Dmowski covered the Ukrainian question in the pages of *Przegląd Wszechpolski*. A lot of his articles about a range of Ukrainian problems, which were published there, have not yet been deeply and thoroughly studied in Ukrainian historiography. The author's attention is focused on the position of Roman Dmowski concerning Ukrainian-Polish relations, in the sphere of education in Galicia in particular. The publication analyzes the attitude of the main leader of the Polish National-Democratic movement towards the role and place of the Ukrainian question in the Polish liberation struggle.

In spite of Roman Dmowski's rather aggressive anti-Ukrainian views, the author of the article arrives at a conclusion that in the early 1900's the Ukrainian question held one of the key positions in the political doctrine of the leader of the Polish National-Democratic movement. This can be proved by the following:

Firstly, Roman Dmowski had to recognize the Ukrainians (Ruthenians) as a separate ethnic group having the right to its own independent existence and development. At the same time he distinguished the Ukrainians from the representatives of other nations: Russians, Poles, and Belarusians.

Secondly, Roman Dmowski considered the Ukrainians (not the Russians) to be the main opponents of Poles in their struggle for the political domination in the lands of the old *Rzeczpospolita Polska*.

Thirdly, Roman Dmowski saw the Polish-Ukrainian conflict as a catalyst for further development of the Ukrainian nation. If Ukrainians failed, he thought, they would become Poles, but if they won, they would start playing the role of a prominent nation in Eastern Europe.

Fourthly, unlike Belarusians, the Ukrainian people had strong ethnic self-awareness at the time, and that made the influence of Polish civilization less effective in the Ukrainian territories of Russia and neutralized the attempts of Poles to re-establish their state within the borders of the old *Rzeczpospolita Polska*. That is why Roman Dmowski placed a priority on the Ukrainian question over the Lithuanian (Belarusian) one.

Roman Dmowski considered the Ukrainian national movement in Dnieper Ukraine to be a potential ally of Poles in their liberation struggle against Russia, but not as an equal political partner. The main geopolitical role of the Ukrainian people was not to destroy Russia but to make it weaker. Neither a possible federation, nor a possible confederation between Poles and Ukrainians was the point. As for the Ukrainian national movement in Galicia, Roman Dmowski thought it separatist one with regard to the Polish people and nothing but a result of the so-called Austrian intrigue aimed at weakening the Polish influence in the region.

Therefore, *Przegląd Wszechpolski* played an important role in the development of the Polish political ideas as the main ideological periodical of the Polish National-Democratic movement. At the same time some materials that can be found among the publications of *Przegląd Wszechpolski* should be taken with a grain of salt, because of the nationalist views and ideological prejudice of their authors.

In spite of this, *Przegląd Wszechpolski* remains a valuable source for studying the Polish nationalist ideas in the late 1800's and early 1900's. The magazine makes it possible to analyze the views and attitude of the prominent leaders of the Polish National-Democratic movement (Roman Dmowski in particular) towards the Ukrainian question. The high information value of its content makes *Przegląd Wszechpolski* overwhelmingly important for any researcher of the Polish-Ukrainian relations in the early 1900's.

Key words: Roman Dmowski, *Przegląd Wszechpolski*, the Ukrainian question.

Ставлення представників польського націонал-демократичного табору до існування українського питання на зламі XIX – XX ст. все ще залишається малодослідженою проблемою в історії польсько-українських стосунків.

З огляду на це, значну допомогу у вивченні цієї проблеми можуть надати періодичні видання польської націоналістичної преси вивчаємого періоду, в яких знаходиться значний обсяг маловідомих документальних матеріалів. Саме серед таких періодичних

видань польського націонал-демократичного руху чільне місце посідає часопис «*Przegląd Wszechpolski*» (1895-1905) («Всепольський огляд»).

Метою даного дослідження є спроба охарактеризувати журнал «*Przegląd Wszechpolski*» як важливе джерело до вивчення політичної позиції головного теоретика польського інтегрального націоналізму Романа Дмовського щодо українського національного питання на рубежі XIX – XX ст. Об'єктом вивчення є часопис польської правниці – «*Przegląd*

Wszechpolski». Предметом дослідження виступають тогочасні погляди Р. Дмовського, опубліковані в його статтях на шпальтах часопису «Przegląd Wszechpolski».

Окремих аспектів зазначеної проблеми торкалися у своїх працях польські дослідники М. Лагода [22], Б. Торуньчик [24], М. Балакур [2; 3]. Поза тим, в українській історіографії ця тема є малодослідженою, незважаючи на те, що провідне місце в ній займало українське питання.

На зламі XIX – XX ст. в середовищі національно свідомої частини польського суспільства відбулись значні ідеологічні зміни, що невдовзі спричинили негативні наслідки для подальшого розвитку польсько-українських взаємовідносин у XX ст. Саме в цей час набрав сили польських націоналістичний рух. У 1893 році в Королівстві Польському тріумфіратом молодих лідерів: Романом Станіславом Дмовським (1864-1939), Яном Людвігом Поплавським (1854-1908) та Зигмундом Балицьким (1858-1916) була створена нелегальна націоналістична організація – Національна ліга (Liga Narodowa). Проголосивши *«інтерес польської нації... найвищою мірою політичних цінностей»* [17, s. 725], керівництво ендеції розробило ідеологію польського інтегрального націоналізму та заклало основу політичної програми польської правіці, названу З. Балицьким програмою «національного егоїзму».

Активна політична діяльність та неординарний талант публіциста сприяли тому, що після реорганізації у 1897 році Національної ліги у Націонал-демократичну партію (Stronictwo Narodowo-Demokratyczne, «Endecja») головним ідеологом і керманичем націонал-демократичного табору став Роман Дмовський [4]. Лідер ендеції у своїх політичних переконаннях підносив силу як єдиний аргумент в міжнаціональних стосунках, а найкращим засобом прояву здорової національної енергії вважав національну експансію. Концепція Р. Дмовського була тісно пов'язана з доктриною соціального дарвінізму і передбачала, що *«...боротьба є основою життя; нації, що припинили боротися, морально вироджуються і розпадаються»* [11, s. 362]. На думку Р. Дмовського, *«в стосунках між націями нема справедливості й кривди, а лише сила і слабкість»* [5, s. 236].

Постання у 1895 році у Львові суспільно-політичного та економічного часопису «Przeglądu Wszechpolskiego», стало логічним результатом поширення націоналістичних настроїв серед польського суспільства. Ідея створення власного друкованого органу націонал-демократичного табору належала саме Р. Дмовському і виникла вона у 1893 році, під час перебування останнього у засланні в російській Мітаві [20, s. 427]. У лютому 1895 року він нелегально перебрався до австрійської Галичини і осів у Львові, де невдовзі став редактором головного друкованого органу Національної ліги – «Przeglądu Wszechpolskiego». Саме під час перебування у Львові, Р. Дмовський остаточно вийшов на перший план у польському націонал-демократичному русі й почав формувати політичну доктрину свого табору.

За задумом своїх засновників, часопис «Przegląd Wszechpolski» повинен був сприяти розвитку та поширенню серед поляків «всехпольської» ідеології, яка після свого розквіту (1887-1890 pp.) та періоду занепаду (1890-1894 pp.), переживала не найкращі часи стагнації (1894-1897 pp.) [7, s. 212]. У самій назві часопису чітко виявлявся заклик до об'єднання усіх поляків. Основним завданням новоствореного часопису було проголошено боротьбу з політикою русифікації і оніменчення на польських землях. Головними напрямками діяльності часопису окреслювалися питання, що були пов'язані зі справами колонізації, еміграції, освіти та економіки на польських землях і в еміграції [23, s. 4].

Поява часопису «Przeglądu Wszechpolskiego» саме у Галичині була зумовлена низкою причин. По-перше, репресивна політика Російської імперії у Королівстві Польському щодо керівництва ендеції, зокрема Р. Дмовського, вкрай ускладнювала пропагандистську роботу Національної ліги. По-друге, у Галичині в першій половині 1890-х років націоналістичні ідеї ендеків мали досить слабку підтримку з боку місцевих поляків. Як і раніше, головними конкурентами Національної ліги в регіоні залишалися угруповання польських консерваторів: краківське об'єднання станьчиків та східногалицькі подоляки. По-третє, правляча польська еліта Галичини була стурбована загрозою розпов-

сюдження українського національно-визвольного руху в регіоні та симпатіями офіційного Відня до українців. І тому була зацікавлена у збереженні свого статус-кво, а для цього агресивні заклики до сепаратизму з боку ендеків були сильним знаряддям впливу на австрійський уряд. В четвертих, в австрійській Галичині, яка у той час була звільнена від політичного тиску Росії та Німеччини, склались сприятливі умови для відродження всіх форм польської національної свідомості й тому цей регіон розглядався ендеками як «польський П'ємонт» у справі відновлення державності Польщі.

Часопис «Przegląd Wszechpolski» мав свою власну передісторію. Він виник як продовження польського часопису «Przegląd Emigracyjny» (1892-1895) («Огляд еміграційний») [19, s. 166], який належав Польському Торговельно-Географічному товариству. В цьому журналі друкувалися статті щодо життя поляків у різних країнах світу та освячувались питання про стан польської діаспори. Але журнал «Przegląd Emigracyjny» не мав великого успіху серед польських читачів і тому його власники погодились на пропозицію Р. Дмовського і змінили напрямок діяльності свого видання [20, s. 427].

Перший номер часопису «Przeglądu Wszechpolskiego» вийшов у січні 1895 року. В березні того ж року в журналі була надрукована перша авторська стаття Р. Дмовського. А перший випуск часопису під редакцією Р. Дмовського відбувся 15 липня 1895 року [21, s. 36]. До січня 1899 року «Przegląd Wszechpolski» видавався у двотижневому циклі, а потім щомісячному. До 1901 року випуск номерів часопису відбувався у Львові, а з початку 1902 року і до 1905 року журнал друкувався у Кракові та Познані.

Варто відзначити, що наклад «Przegląd Wszechpolski» на протязі свого існування був досить невеликим. Від самого початку свого існування хоча часопис і спирався на досить впливову організаційну структуру – Національну лігу, він так ніколи і не мав достатніх фінансових чи матеріальних ресурсів. Часопис видавався накладом від кілька сотень до 2 тис. примірників, які поширювались серед представників польської громади у багатьох країнах: Бразилії, Великої Британії, Італії,

Швейцарії, Німеччини, Сполучених Штатів Америки та ін.

Протягом усього часу існування часопису «Przeglądu Wszechpolskiego» його очолювали відомі громадські і політичні діячі польської правниці: Р. Дмовський (головний редактор у 1895-1897 рр. і у 1901-1905 рр.) та Ян Поплавський (головний редактор у 1898-1901 рр.). Саме вони значною мірою окреслювали інтелектуальні риси журналу та визначали пріоритети й засади його редакційної політики.

Упродовж 1895-1905 рр. на шпальтах часопису друкували свої матеріали відомі діячі ендеції: З. Балицький, Я. Поплавський, Р. Дмовський, З. Василевський та ін. Іноді Р. Дмовський був одночасно і головним редактором і автором усіх статей, що друкувалися в номерах часопису. З цієї причини він писав свої статті під декількома псевдонімами [21, s. 36]. Так, Р. Дмовський на сторінках «Przeglądu Wszechpolskiego» опублікував свої статті та огляди під іменами I. Zagiewski, R. Skrzycki, J.Z, K. Opa-linski, Ignotus, K. Bronski, Zawski, Naro-dowiec.

Загалом, журнал широко репрезентував на своїх сторінках націоналістичні погляди польської суспільно-політичної думки, а також докладно висвітлював політичні, соціально-економічні, культурні явища та процеси на польських теренах упродовж 1895-1905 років. Тематичний спектр тем, представлених у журналі був досить широкий: це і мовні питання у сфері освіти Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, і стан польської колонізації в Америці, і російсько-французьких стосунки тощо.

Крім поточних статей, у журналі друкувалися фрагменти теоретичних праць, що формували польську націоналістичну ідеологію. Саме так, у 1902 році Р. Дмовський у номерах журналу вперше частково надрукував фрагменти своєї праці «Думки сучасного поляка», що невдовзі став Катехізисом польського націоналіста. На шпальтах «Przeglądu Wszechpolskiego», були вперше надруковані політичні програми Національної демократичної партії 1897 і 1903 років [16; 17].

Загальною рисою часопису була його антиросійська скерованість. В численних дослідженнях, критичних оглядах та матеріалах часопису знайшло своє висвітлення

чимало питань з польсько-російських, польсько-німецьких, німецько-російських взаємовідносин. «Вшехпольська» ідеологія часопису підкреслювала перевагу європейської культури (німецької, польської) над російською. Саме з цивілізаційної точки зору, а не суто політичної розглядалась боротьба поляків з російським урядом за свою незалежність. Так, на думку Р. Дмовського, репресивна політика Російської політики до поляків мала на меті, насамперед, знищення польської культури. У своїй статті «Школа та суспільство. З приводу так зв. шкільного страйку в Королівстві (Польському)» (1905 р.), Р. Дмовський, даючи оцінку впливу російської та німецької систем освіти на польську молодь, перевагу віддавав останній. Як зазначав Р. Дмовський: *«учитель-німець ... переробляє поляка в егоїстичного матеріаліста, в ультра-практичного обивателя. Але в той же час формує в ньому дисципліну, організаційну солідарність, почуття відповідальності, обов'язковість... Інакше виглядає вплив вчителя-російського. Цей належить до народу, позбавленому сильної суспільної структури, тому що державна система Росії не дозволяла створити її, до народу, ...який історію своєї держави не вважає абсолютно своєю, не любить її і не шанує, бо не може, ...до народу, нарешті, якому наші суспільні встановлення, наші звичаї, вірування, погляди, інстинкти, весь наш спосіб життя як образ західний – чужий і, по суті, неависний»* [18, s. 168-169].

Вагоме місце у тематиці часопису посідали питання, пов'язані з долею так зв. «східних кресів» або «забраних територій» давньої Речі Посполитої: українських, білоруських та литовських земель. Геополітичне значення цих земель для «польської справи» добре розумілося керівництвом ендеції, зокрема і самим Р. Дмовським. За його оцінкою, територія «східних кресів» становила приблизно 181 тис. кв. миль і понад 26 млн. населення, з яких етнічні поляки склали 6 млн. чол. [15, s. 377-378].

Далека від толерантного ставлення до інших народів націоналістична концепція Дмовського передбачала вважати українців, білорусів та литовців *«кепським різновидом поляків»* [23, s. 103]. Залишаючись прихильником відбудови моноетнічної Польської

держави, але в історичних кордонах 1772 року, Р. Дмовський у своїй статті «Загарбницькі держави як територія польської політики» (1904 р.) визнав, що «східні кресви» давньої Речі Посполитої були польськими тільки історично і значна частина цих земель полякам вже не належить. Отже, вже на початку ХХ ст. *«точний кордон між польським Сходом та російським Заходом загубився – між нами та Росією створилася широка смуга землі, яка не належить нікому у цивілізаційному сенсі, земля, на території якої зустрічаються два ворожих один до одного впливу, і тому її візьме той, хто в стані завоювати її цивілізаційно»* [14, s. 10].

Втім, враховуючи реалії політичної ситуації початку ХХ ст., ідеї відродження польської держави в межах етнографічної Польщі або в межах історичної Речі Посполитої для Р. Дмовського виглядали примарними. На думку лідера ендеків, значна частина етнічної Польщі все ж таки залишиться за кордонами відродженої польської держави. «Компенсацію» за втрачені етнічні польські землі на заході поляки мали знайти на територіях «східних кресів» давньої Речі Посполитої, де чисельність польського населення була значною і відчувався польський цивілізаційний вплив.

На початку ХХ ст. Р. Дмовський вважав, що для поляків кращим потенційним союзником серед усіх «кресових народів» у боротьбі з Росією були б етнічні литовці, а не русини (українці) чи білоруси. Ці погляди лідера ендеції ґрунтувалися на наступних переконаннях. По-перше, литовську народність за своїм цивілізаційним рівнем розвитку (католицька віра, латинська абетка) можна було віднести до західноєвропейської цивілізації. По-друге: литовці, як і поляки мали багатотисячову державницьку традицію і починаючи з XIV – XV ст. спільну історію з поляками. По-третє: литовська мова не була слов'янською і тому етнічні литовці майже не піддавалися русифікації [6].

З огляду на це, а також порівнюючи соціально-економічне та культурне положення поляків у Литві та на Русі (Україні), Р. Дмовський перевагу віддавав саме Литві як передовому форпосту польської цивілізаційної присутності на сході. Втім, варто зазначити, що на початку ХХ ст. під назвою

«Литва» лідер ендеції мав на увазі ні землі сучасної Литовської держави, а території шести тогочасних губерній Росії: Віленської, Гродненської, Ковенської, Мінської, Могильовської і Вітебської (це майже співпадало з історичними кордонами 1772 р. Великого Князівства Литовського) [8, s. 612]. У статті «В нашому таборі. Листи до політичних друзів» (1901 р.) Р. Дмовський, аналізуючи «існуючий стан речей» політичного розвитку національних сил на цих землях, прийшов до висновку, що «край той [Литва] є і територіально важливішим, і польський елемент є там сильнішим, і серед загального не польського населення вплив нашої культури консолідувався там найбільше» [8, s. 612]. Сприятливі умови подальшого сильного польського впливу на землях Литви, повинен був той факт, що білоруси (за оцінкою Р. Дмовського – 40 % населення цих земель) не мали «жодної національно-політичної свідомості» [8, s. 614]. Друга за розміром етнічна група – литовці, що складала 15 % (за оцінкою лідера ендеції) була занадто мала для серйозного цивілізаційного впливу в цьому регіоні. З боку інших етнічних груп (латишів, українців, євреїв) очікувати будь-якого значного культурного впливу годі було чекати. Саме тому, на думку Р. Дмовського, поляки, що складала 15-20 % від загальної чисельності місцевого населення мали великі шанси на те, щоб обійняти роль провідної національної спільноти на цих землях, і отже «білоруська частина Литви є власно полем суперництва між нами і Москалями, нікого третього культурно активного там немає» [8, s. 623].

Що ж стосується української тематики на шпальтах часопису «Przeglądu Wszepolskiego», то вона була досить широко представлена, адже польсько-українські відносини цього періоду мали надзвичайно динамічний характер.

У статті «Литовське питання», що вийшла у 1895 р., присвяченій 100 річниці ліквідації у 1795 р. державності давньої Речі Посполитої, Р. Дмовський зазначив відправну точку початку генезису українського питання у європейській політиці. Його засновником, на думку лідера ендеції, був відомий австрійський канцлер Клеменс Меттерніх (1773-1859), який у середині XIX ст. «проти поляків вивів

на світ русинську (українську) народність» з метою знівелювати польський сепаратизм у Галичині [5, s. 294].

Особливою увагою з боку Р. Дмовського користувалися теми, пов'язанні з польсько-українським конфліктом за політичне домінування у Східній Галичині. Треба відзначити, що лідер ендеції досить вороже ставився до українського питання в Галичині, вважаючи цей регіон сферою польських національних інтересів на підставі «вищості» польської нації та культури порівняно з «нижчою», «біднішою і лінивішою», «не розвиненою політично» українською [1, с. 35-36].

У своїх статтях «Листи варшав'янина в Галичині» (1897 р.) Р. Дмовський ставить перед поляками наступну мету: «нашим обов'язком є ... розв'язання українського питання» [9, s. 172]. Він застерігає своїх співвітчизників від марних надій на те, що український національний рух стане протиположною російському впливу в Галичині. Крім того, даремними є сподівання поляків на федерацію з незалежною Україною «від Карпат до Дону», завдяки чому було б можливе геополітичне послаблення Росії [9, s. 172]. Головною причиною непорозуміння поляків та українців у політичній площині, на думку Р. Дмовського, є відсутність «політичної індивідуальності» в українського народу, яка може бути виплекана тільки «століттями державності» [1, с. 35].

Даючи свою оцінку рівню розвитку української інтелігенції Галичини, лідер польської правиці, приходять до висновку, що «інтелектуальна культура русинської інтелігенції надзвичайно низька» і за духом своїм вона радикальна [10, s. 197]. Характеризуючи освітній рівень підготовки місцевого українського населення, Р. Дмовський пише, що «...заслуги русинської освіти... скромні» і «прочитавши за шкільною лавою том Шевченка, брошуру Драгоманова і кілька новел Івана Франка... ці люди потім нічого не читають...». Але все ж таки визнає, що «освіта серед руського люду поволі прогресує...» [10, s. 196].

Отже, розв'язання культурного або точніше цивілізаційного польсько-українського протистояння у Східній Галичині повинно проходити, на думку Р. Дмовського, за французьким сценарієм. Прикладом для поляків

повинна слугувати французька політика асиміляції корінного населення таких французьких провінцій як Бретань, Прованс чи Ельзас-Лотарингія [9, s. 174].

Протягом 1902 року на шпальтах часопису «Przegląd Wszechpolski» була опублікована знакова праця Р. Дмовського «Думки сучасного поляка» («Myśli powoczesnego Polaka»), в якій автор виклав основні положення своєї політичної концепції і представив своє власне бачення польського націоналізму, що спирається на національні інтереси і політичний реалізм. Р. Дмовський підтримав тезу, що польська нація повинна перестати бути слабкою та пасивною. Поляки повинні розширювати територію своєї національної діяльності, не звертаючи до уваги, чи це комусь подобається чи ні. Прикладом для цього слугувала енергійна політика Німеччини стосовно загарбання польських земель. Таким чином, якщо для німців об'єктом експансії є польські землі, то для поляків, якщо вони хочуть бути історичною нацією, потрібно ввести наступ на українські й литовські землі. Ці землі, стверджував Р. Дмовський, є «історичним полем нашої національної експансії, де польська культура кількох віків досягнула великі здобутки... Випустивши з під впливу польської культури і втративши тим самим східні литовсько-польські простори, ми відніmemo велику частину давньої нашої території...» [13, s. 830-831].

Звертаючись до українського питання лідер ендеків застерігав поляків від поступків українцям, бо це, на його думку, закінчиться тільки поразкою поляків і втратою ними України. З огляду на це, чи не єдиною позитивною стороною існування польсько-українського конфлікту повинна була стати поява на історичній сцені сильного самостійного українського народу. Втім, відсутність такого конфлікту зробить українців лінивими і хтось «енергійніший від нас [поляків] положить на них свою руку» [12, s. 584].

Отже, зазначав Р. Дмовський: «...для нашого національного майбутнього у відносинах з українцями потрібна одна із двох речей: 1) або щоб вони або їх частина, коли це можливо, стали поляками; 2) або щоб стали самостійним, сильним українським

народом, здібним боронити свою самостійність не тільки супроти нас, але й супроти росіян, здібним боротися за неї і таким чином бути нашим союзником у боротьбі з Росією... Коли українці мають стати поляками, то треба їх полонізувати» [12, s. 583-584]. Прикладами безболісної асиміляції, на думку Р. Дмовського, є литовська та руська шляхта, яка потрапила в XV – XVI ст. під польський культурний вплив і дуже швидко полонізувалася.

Отже, українській національній рух на теренах російської України розглядався Р. Дмовським як можливий потенційний союзник поляків у їх визвольних змаганнях проти Росії, але ні як повноправний політичний партнер. Головна геополітична роль українців у концепції лідера ендеції полягала у тому, щоб ослаблювати Росію. Мови про федерацію чи конфедерацію поляків з українцями не йшлося. У Галичині український національний рух вважався Р. Дмовським сепаратистським по відношенню до поляків та проявом «австрійської інтриги» з метою послаблення польського впливу в цьому регіоні.

Видання часопису «Przegląd Wszechpolski» припинилося після початку російської революції у 1905 році за ініціативою Р. Дмовського, у зв'язку з легалізацією Націонал-демократичної партії в Росії та переходом польської правниці на проросійські позиції.

Таким чином, можна стверджувати, що часопис «Przegląd Wszechpolski» відіграв важливу роль у розвитку польської політичної думки в якості головного ідеологічного видання польської ендеції. Саме завдяки впливу «Przeglądu Wszechpolskiego», яку мав часопис на значну частину поляків, ендеки спромоглися досить швидко поширити свою войовничо-націоналістичні ідеї та погляди серед середніх верств польського населення і заручитися підтримкою з боку польської інтелектуальної еліти. А його засновник – Р. Дмовський, став відомим знавцем польської справи у загальноєвропейській політиці й отримав значний авторитет серед тогочасних політичних інтелектуалів.

Втім, до матеріалів, що містилися у численних публікаціях «Przeglądu Wszechpolskiego» треба відноситися критично, з огляду

на націоналістичні погляди та ідеологічні упередження її авторів. Пропагуючи «вищість» польської державно-політичної культури над українською, ідеологи польської ендеції дозволяли собі нехтувати історичними та політичними реаліями, залишаючись в полоні стійких національних міфів.

Попри це, часопис «Przegląd Wszechpolski» залишається цінним джерелом для вивчення польської націоналістичної думки кінця XIX – початку XX ст. Шпальти цього журналу репрезентували провідні тенденції суспільно-політичної думки польської пра-

виці. Час видання журналу збігся з часом зародження польського інтегрального націоналізму та появою українського національного руху. Часопис дозволяє проаналізувати політичні погляди та ставлення до українського питання провідних лідерів польського націонал-демократичного руху, зокрема, і Романа Дмовського. Високий професійний рівень часопису «Przegląd Wszechpolski» робить його надзвичайно важливим для дослідників польсько-українських стосунків початку XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л. До генези українсько-польського конфлікту у XX столітті / Леонід Зашкільняк // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: [зб. наук. праць / відп. ред. М. Литвин] / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2010-2011. – Вип. 3-4. – С. 22-41.
2. Białokur M. Obraz Rusina/Ukraińca na łamach «Przeglądu Wszechpolskiego» w latach 1895-1905 / Marek Białokur // Kraków-Lwów: książki-czasopisma-biblioteki XIX i XX wieku. T. VI, cz. 2. (pod red. J. Jarowiecki). – Kraków, 2003. – S. 110-124.
3. Białokur M. Relacje polsko-ukraińskie w oświetleniu «Przeglądu Wszechpolskiego» (1895-1905) i «Przeglądu Narodowego» (1908-1914) / Marek Białokur // Dzieje tolerancji i nietolerancji w Polsce (red. M. Białokur, I. Koszyk). – Opole, 2003. – S. 31-58.
4. Chrzanowski I., Konopczyński W. Roman Dmowski / Ignacy Chrzanowski, Władysław Konopczyński // Polski Słownik Biograficzny – Krakow, 1939-1945. – T. 5. – S. 213-225.
5. Dmowski R. Niemcy, Rosja i kwestia polska / Roman Dmowski – Lwów, 1908. – 271 s.
6. Dmowski R. Kwestia litewska / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1895, nr 19. – S. 293-296.
7. Dmowski R. (pod pseud. Narodowiec) W naszym obozie. Listy do przyjaciół politycznych / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1901, nr 4. – S. 209-219.
8. Dmowski R. (pod pseud. Narodowiec) W naszym obozie. Listy do przyjaciół politycznych / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1901, nr 10. – S. 609-625.
9. Dmowski R. (pod pseud. R. Skrzycki) Listy Warszawiaka w Galicji / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1897, nr 8. – S. 172-174.
10. Dmowski R. (pod pseud. R. Skrzycki) Listy Warszawiaka w Galicji / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1897, nr 9. – S. 195-197.
11. Dmowski R. (pod pseud. R. Skrzycki) Myśli nowoczesnego Polaka / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1902, nr 5. – S. 352-362.
12. Dmowski R. (pod pseud. R. Skrzycki) Myśli nowoczesnego Polaka / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1902, nr 8. – S. 581-588.
13. Dmowski R. (pod pseud. R. Skrzycki) Myśli nowoczesnego Polaka / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1902, nr 11. – S. 825-833.
14. Dmowski R. Państwa rozbiornicze jako teren polityki polskiej / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1904, nr 1. – S. 1-18.
15. Dmowski R. Pisma. Polityka polska i odbudowanie państwa. Cz. II Wojna od r. 1917. Pokój / R. Dmowski – t. VI, Częstochowa, 1937. – 400 s.
16. Dmowski R. (współautor) Program stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1897, nr 11. – S. 241-247.
17. Dmowski R. Program stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski – 1903, nr 10. – S. 721-758.
18. Dmowski R. A Szkoła i społeczność. Z powodu tzw. strajku szkolnego w Królestwie / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1905, nr 3-4. – S. 161-189.
19. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne Galicji 1846-1906 / Wilhelm Feldman – T. 2. Kraków, 1907. – 371 s.
20. Garlicki A. Relacja Romana Dmowskiego o Lidze Narodowej / Andrzej Garlicki // Przegląd Historyczny. – T. 57. z. 3. – 1966. – S. 415-443.
21. Kawalec K. Roman Dmowski / Krzysztof Kawalec – Warszawa : DIG, 1999. – 332 s.

22. Łagoda M. Dmowski, naród i państwo: doktryna polityczna «Przeglądu Wszechpolskiego» (1895-1905) / Maciej Łagoda. – Poznań, 2002. – 287 s.
23. Od administracyi. Słowo wstępne / Od administracyi // Przegląd Wszechpolski. – 1895, nr 1. – S. 1-4.
24. Toruńczyk B. Narodowa Demokracja: antologia myśli politycznej «Przeglądu Wszechpolskiego» 1895-1905 / Barbara Toruńczyk. – Londyn, Aneks, 1983. – 318 s.
25. Wapinski R. Roman Dmowski / Roman Wapinski. – Lublin, 1989. – 392 s.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Drozd Roman*, dr hab., prof.; *Котляр Ю. В.*, д.і.н., проф.

© Зелінський М. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 04.03.2013